

Общественият сектор ще осигури ключовите предимства за икономическото развитие през следващите десетилетия

Изказване на Боян Захариев, директор на Програма Управление и публични политики в Институт "Отворено общество" – София, пред форума "Визия, цели и приоритети: България 2020", организиран от Министъра по управление на средствата от ЕС, 23 юни 2011.

В обществената сфера правенето на дългосрочни стратегии е колкото важна, толкова и трудна задача. Срок от десет години е почти на границата на възможностите ни за надеждно прогнозиране на процесите в обществото. Отвъд този период от време има само изчисления за възвращаемостта на някои дългосрочни инвестиции, актюерски и демографски прогнози, които обхващат до няколко десетилетия. Още по-нататък във времето присъстват само прогнозите на анализатори и писатели, които обикновено се наричат футуристи. При тези прогнози вече е трудно да се направи разлика между реалното и въображаемото.

Но 10 години са период, за който, струва ми се, можем да имаме относително добра представа и който е много подходящ за разработване на дългосрочни стратегически планове. България 2020 несъмнено е именно такъв план, който ни е много необходим. Направи ми впечатление, обаче, че този документ не е много добре съгласуван с друг подобен, направен за целите на участието ни в Стратегията "Европа 2020". Става дума за Националната програма за реформи – документ, който има съвсем различна концептуална рамка. На мен лично Стратегията "България 2020", която сме се събрали да обсъждаме днес ми допада много повече. В нея относително лесно могат да намерят подобаващо място поне част от нещата, за които ще спомена след малко.

На първо място, започвайки правенето на такава мащабна стратегия, трябва да си зададем един основен въпрос. Дали светът в момента се променя или се връща към предишното си състояние отпреди глобалната финансова и икономическа криза? Някои твърдят че започва нова епоха, други казват, че всичко ще бъде по старому, дори призовават за "връщане към капитализма" такъв, какъвто го познаваме от последните десетилетия. Моят отговор е, че светът се променя и първото логично следствие от това е, че имаме нужда от нови идеи. Новите идеи могат да бъдат и добре забравени стари идеи, но със сигурност не са неща, които сме слушали често през последните 20 години. Прочетох наскоро, че основателят на нашата организация, Джордж Сорос е дал 50 милиона долара на Анатоли Калетски и група световно известни икономисти, за да създадат нов аналитичен център (тинк-танк), който да работи по създаването на новата икономическа теория – теорията, която ще обясни процесите в променения свят и ще посочи новите двигатели на развитието. Анатоли Калетски нарича в едноименната си книга новия вид капитализъм "Капитализъм 4.0", за разлика от последната версия на капитализма – 3.0. с различните ѝ модификации, която премина под знака на неолиберализма, дерегулацията, малката държава и финансирането на икономиката.

Сферата на образованието и тази на здравеопазването ни дават типични илюстрации за вредите от стратегии от типа “повече от същото” или “това, което другите правеха през последните десетилетия, но по радикално, за да можем да ги догоним”. Всички тези стратегии ни връщат интелектуално и социално-икономически в отминалия 20-ти век. Те няма как да ни осигурят платформа за развитие отсега нататък.

Хвърляйки поглед към училищното образование, да вземем примера с финансирането по единен стандарт, което в България функционира почти като чиста ваучерна система. Този модел налага на образованието доста остарели разбирания за ефективност под формата на икономии от мащаба, свивайки училищната мрежа и окрупнявайки училищата. В екстремните случаи се получава контраст между “индустриални” гиганти от 1500 и повече деца и малки, недофинансирани селски училища, които могат само да оцеляват при подобна форма на финансиране или да затворят врати, оставяйки много случаи след себе си отпаднали ученици. А някои казват, може би не без основание, че в бъдещето ни очакват нови, гъвкави форми на учене с използване на новите информационни технологии, с нова педагогика, малки, разпръснати групи. Светът се променя и за да бъдем в крак с времето трябва да се опитаме да разберем как. Може би неслучайно Естония, която в българския обществен дискурс често се описва едностранчиво, през 2008 г. се отказа от модела на финансиране по единен стандарт и въведе доплащане за празни места. Откъдето и да я погледнем това е несъмнено една изключително икономически неефективна мярка, чиято цел е да запази училищата в селските райони и особено по малките и слабо населени острови, които естонците не искат да видят обезлюдени, независимо, че това е икономически ефективно (поне в краткосрочен план).

Друг пример са така наречените стандартизирани тестове с висок залог. В България наричаме това външно оценяване. В най-развитите страни, в които тези тестове се прилагат отдавна от известно време насам има нарастващо разочарование от ефектите, които предизвикват. Установено е, че те създават специфична тестова среда, която формира мисленето, насочва ученици и учители само към постигане на високи резултати на самите тестове и така оставя на заден план нещата, заради които образование всъщност има смисъл. Новата икономика все повече изисква креативно мислене, неконформизъм, сътрудничество и работа в екипна атмосфера – все неща, които индивидуалните стандартизирани тестове не само не развиват, но дори потискат. Наскоро в софийския и великотърновския университет изнесе лекции Дейвид Фрост от университета в Кеймбридж, Великобритания, който е един от изявените противници на стандартизираните тестове и радетел за възвръщане на лидерската роля на учителството. Професор Фрост съвсем не е изключение във водещите академични среди.

В сферата на здравеопазването основните ни проблеми също са причинени от радикалното прилагане на модели от миналото във време, когато актуалността им е вече под въпрос. Първият проблем, който е изцяло генериран от предишни политики е нарояването на болници,

което се дължи на дългогодишна липса на планиране на развитието на здравните ресурси и убеждението, че то може да бъде заместено от свободната инициатива и дерегулирането. Всеки можеше да открие болница, където поиска и да сключи договор със здравноосигурителната каса. Сега очакваме здравната карта и евентуалните правила за откриване на болници, които биха я последвали, да коригират с голямо закъснение тези процеси.

Най-голямото предизвикателство пред нашето здравеопазване обаче е опасността от остър дефицит на човешки ресурси. Една глобална машина изпомпва медицинския персонал от развитите страни в ЕС към Австралия, Нова Зеландия, Канада, САЩ и някои други страни, които са световни притегателни центрове за медицинския персонал поради много високото заплащане и добрите условия за развитие които предлагат. Страните от ЕС пък привличат персонал от страни като нашата, които, било поради по-ниското си икономическо развитие, било поради неадекватна политика, не могат да предложат на медиците, обучени в собствените им висши училища, с парите на собствените им данъкоплатци конкурентно заплащане и среда за професионално развитие. На това предизвикателство няма лесен отговор, но съм сигурен, че то трябва да заеме основно място в България 2020. В противен случай в не много далечното бъдеще тук няма да има кой да ни лекува и кой да се грижи за възрастните и болните членове на обществото. Не знам как при такива обстоятелства би могло да има икономически растеж, а дори и това да е възможно за какво ще ни служи (очевидно битката за качеството на живота ще бъде загубена).

В обобщение подчертавам основната си теза днес. Доброто управление и развитието на публичния сектор и на основните обществени услуги са ключът към бъдещото икономическо развитие. Тук става дума именно за икономическа развитие, а не само за икономически растеж, защото издигането в култ на икономическия растеж, така както го дефинираме и измерваме в момента също постепенно ще стане част от миналото.

Трябва да се запитаме дали качествените обществени услуги ще струват малко на данъкоплатеца. В България от много време насам се извършва реформа в държавната администрация, вдъхновена от идеите за малката държава, които в продължение на десетилетия господстваха в теорията за общественото управление. В Полша, както пише в последната си книга "Истина, грешки и лъжи" бившият полски финансов министър и известен икономист Гжегож Колодко, този дебат директно е бил наречен дебат за "евтината" държава. По този повод Колодко коментира, че е странно колко хора са готови да пръскат пари за хубава кола, но се оставят да бъдат подведени от доктринерски лозунги, които им казват, че могат да имат добро управление за без пари. Но е съвсем обяснимо, бих добавил, че тези аргументи най-лесно сработват именно в държави с неразвити както пазарни, така и обществени институции.

Завършвам в малко по-шеговит тон. В телевизионните сериали може да бъде открита интересна и много точна диагноза на технологичното състояние на нашата икономика. В един известен чуждестранен сериал “големите играчи” и “мегапрестъпниците” е занимават със сериозни инвестиции (както си му е реда) ако не в нови технологии, с които да завладеят света, то поне в невидими самолети и подводници, с които да пренасят под носа на властите на големите световни сили каквото и където си поискат. С какво се занимават българските им аналози. Те, уважаеми дами и господа, изкупуват акции на молове. В най-добрият случай се возят на скъпи вносни коли и джипове и пренасят контрабандно цигари. Моят упрек не е към сценаристите на тези сериали, те просто отразяват нещата такива, каквито са. Моите тревоги са свързани с реалността, чийто сценарии, за разлика от много икономисти, считам че държавата може и трябва активно да променя. Така “големите играчи” в нашите сериали през 2020 г. ще бъдат поне малко по-амбициозни.

Благодаря за вниманието.